

στημικὸ τηλεσκόπιο, πὺ τέθηκε πρόσφατα σὲ τροχιά, ἔχει πολλὰ νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ τὰ πρῶτα βιβλία τῆς Ἀστρονομίας, πὺ ἀναφέρονται στὸ βιβλίο *Φιλόσοφοι τοῦ Αἰγαίου*.

Βασίλειος ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Jean-Louis VIEILLARD-BARON, Professeur à l'Université de Poitiers, *Bergson*, Paris, Presses Universitaires de France, 1991, 126 σελ.

Ἀντικείμενο τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ἡ παρουσίαση τοῦ ἔργου τοῦ Bergson. Γιὰ νὰ φτάσουμε ὁμῶς στὸ σκοπὸ αὐτὸ πρέπει πρῶτα ν' ἀπομακρύνουμε τὸν μπερξονισμό, δεδομένου ὅτι ἡ μεγάλη δημοσιότητα τοῦ φιλοσόφου συνετέλεσε στὴ δημοσιοποίηση καὶ τὴν παραποίηση τῆς σκέψης του. Τὸ βιβλίο περιλαμβάνει τρία κεφάλαια:

Κεφάλαιο I: Ὁ Bergson στὴν ἐποχὴ του

I. Μία ζωὴ φιλοσόφου

Ὁ Bergson γεννήθηκε στὸ Παρίσι στὶς 18 Ὀκτωβρίου 1859. Ἀρχισε τὴ σταδιοδρομία του στὴ δευτεροβάθμια ἐκπαίδευση καὶ μετὰ ἀπὸ δέκα ἑπτὰ χρόνια ἀνέλαβε διδασκαλία στὸ Collège de France μὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιτυχία. Τὰ χρόνια αὐτὰ (1900-1914) ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰ δημιουργικότερα τῆς ζωῆς του. Ἐν τῷ μεταξύ γίνεται ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους, πὺ τοῦ ἀναθέτουν καὶ διπλωματικὰ καθήκοντα. Ἡ ὑπερκόπωση ὁμῶς, πὺ συσσωρεύτηκε πάνω του κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐτῶν πὺ ἀκολουθοῦν, γίνεται καὶ ἡ αἰτία τῆς ἀρρώστιας του (1934). Ἐτσι ἐξασθενημένος ἔζησε μερικὰ χρόνια ἀκόμη, μέχρι τὸ 1941 πὺ πέθανε (στὶς 4 Ἰανουαρίου).

II. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ συγγραφέας

Ἐκεῖνο πὺ κυρίως χαρακτήριζε τὸν Bergson ἦταν ἡ μεγάλη του εὐγένεια καὶ ἡ σπάνια εὐαισθησία του, πὺ κατὰ παράδοξο τρόπο συνδυάζονταν μὲ μιὰν ἐντελῶς φλεγματικὴ ἐξωτερικὴ συμπεριφορά. Ὑπάρχει ἀκόμη στὸν Bergson ἕνα ταλέντο διπλωμάτη, τὸ ὁποῖο συνδυάζεται μὲ μιὰν ἠθικὴ αὐστηρότητα. Ὡς συγγραφέας πιστεύει ὅτι πρέπει ν' ἀνατρέχει στὰ γεγονότα, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι τῆς ἄποψης ὅτι ἕνας φιλόσοφος δίνει βαρύτητα στὴ σκέψη του ἀντιπαραθέτοντάς την μὲ τὰ μεγάλα φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ παρελθόντος. Προσπαθεῖ λοιπὸν νὰ εἶναι ἐνήμερος ὅσον ἀφορᾷ τὶς ἐπιστημονικὲς ἐξελίξεις τοῦ καιροῦ του καὶ παράλληλα μελετᾷ τοὺς φιλοσό-

φους τοῦ παρελθόντος, μεταξὺ τῶν ὁποίων προτιμᾷ τὸν Πλωτίνο καὶ τὸν Ravaisson. Ἡ γραφή του χαρακτηρίζεται ἀπὸ μεγάλη σαφήνεια καὶ ἡ σκέψη του διατυπώνεται κυρίως διὰ μέσου τῶν ἐννοιῶν, χωρὶς ν' ἀποκλείεται καὶ ἡ χρῆση τῶν εἰκόνων.

Κεφάλαιο II: Ὁ Bergson κατὰ τὴν τάξιν τῶν λόγων

I. Ὁ Bergson πρὶν ἀπὸ τὸν Bergson

Πρὶν ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ *Δοκιμίου* ὁ Bergson εἶχε ἤδη δημοσιεύσει δυὸ ἄλλα ἔργα. Πρόκειται γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀγγλοῦ ψυχολόγου James Sully: *Οἱ αὐταπάτες τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ πνεύματος* (1883) καὶ γιὰ τ' *Ἀποσπάσματα τοῦ Λουκρητίου καὶ τοῦ πνεύματος* (1883) συνοδευόμενα ἀπὸ μιὰ ἐκτενὴ εἰσαγωγή. Στὰ κείμενα αὐτὰ ἡ προσωπικότητα τοῦ φιλοσόφου δὲν φαίνεται ἀκόμη καθαρά.

II. Τὸ Δοκίμιο πάνω στὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο ἔργο τοῦ Bergson, τὸ ὁποῖο ἀπετέλεσε καὶ τὴ διατριβή του. Τὸ βιβλίο τοῦτο δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι δὲν ὀφείλει τίποτα στὴ φιλοσοφικὴ παράδοση τοῦ 19ου αἰῶνα. Ἐδῶ βρίσκουμε τὴν ἰδέα πὼς διὰ μέσου τῆς ἐσωτερικῆς παρατήρησης τῶν προκρινομένων μποροῦμε νὰ ξαναβροῦμε τὰ ἄμεσα δεδομένα τῆς συνείδησης. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἀμεσότητος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸ φιλόσοφο «νὰ παραμένει σὲ συνεχὴ ἐπαφὴ μὲ τὶς ἐπιστῆμες τῆς ὕλης καὶ τῆς ζωῆς καὶ νὰ ἐρμηνεύει τ' ἀποτελέσματά τους» (*Mel.*, 968).

III. Ὑλὴ καὶ μνήμη (1896)

Στὸ ἔργο αὐτὸ ἐνσωματώνονται τὰ ἄρθρα ποὺ εἶχε ὥς τότε δημοσιεύσει. Ἡ κύρια ἰδέα του εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ σῶμα, γιὰ νὰ δείξουμε ὅτι αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ μόνο του, οὔτε νὰ γίνῃ κατανοητὸ χωρὶς τὴν ἐπέμβαση μιᾶς ἄλλης ἀόρατης πραγματικότητας, ποὺ ἀποκαλοῦμε πνεῦμα ἢ ψυχὴ καὶ ἐπιβεβαίωση τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ ἡ μνήμη. Ἡ πρωτοτυπία τοῦ βιβλίου ἔγκειται στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἐπίπεδα τῆς συνείδησης, διάκριση, ἡ ὁποία μᾶς ὁδηγεῖ νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ποικίλες ἱκανότητες ἢ δυνάμεις τοῦ ἐγὼ εἶναι δευτερεύουσα σὲ σχέσιν μὲ τὴ διάκριση τῶν ἐπιπέδων βάθους, ὅπου λαμβάνει χώρα ἡ πραγματικὴ ζωὴ μας. Ἔτσι μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὅσο περισσότερο βαθειὰ εἶναι μιὰ κατάσταση τόσο λιγότερο νόημα ἔχει ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὴ νόηση, τὴ θέληση, τὴ μνήμη καὶ τὴ φαντασία. Ἡ ἀντίληψη

τοῦ ψυχικοῦ βίου ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνάλυση αὐτὴ εἶναι ἐκείνη τῆς διπολικότητος: ἀφενὸς ἡ πράξις, ἀφετέρου τ' ὄνειρο.

IV. Ἀπὸ τὸ Γέλιο στὴ Δημιουργὸ ἐξέλιξη

Στὸ *Γέλιο* ὁ Bergson ἐξετάζει τὰ προβλήματα τῆς σχέσης τοῦ ἀτόμου μὲ τὴν κοινωνία, καθὼς κι ἐκεῖνα τῆς ζωῆς, τῆς φύσης, τοῦ ὁνείρου καὶ κυρίως τῆς τέχνης ποὺ παρουσιάζεται ὡς ἓνα πιὸ ἄμεσο ὄραμα τοῦ πραγματικοῦ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ ἐμᾶς.

V. Ἡ δημιουργὸς ἐξέλιξη ἢ ὁ θριαμβεύων μπερξονισμὸς

Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι μιὰ σύνθεση τῶν ποικίλων μπερξονικῶν θεωριῶν καὶ ἀποτελεῖ τὸ σημαντικότερο ἔργο τοῦ φιλοσόφου. Ἕνας ἀπὸ τοὺς στόχους του εἶναι νὰ δείξει ὅτι «τὸ Σύμπαν ἔχει τὴν ἴδια φύση μὲ τὸ ἐγὼ καὶ ὅτι τὸ συλλαμβάνουμε μὲ μιὰ ὁλοένα πληρέστερη ἐμβάθυνση τοῦ ἑαυτοῦ μας» (*Mel.*, 774). Ἡ ἐσωτερικὴ παρατήρηση, ἀναγόμενη στὴ διάρκεια, μᾶς ὁδηγεῖ στὴ θεώρηση τῆς ζωῆς ὡς ἐσωτερικῆς ὁρμῆς. Ὁ Bergson δίνει στὴν ἔννοια τῆς «ζωικῆς ὁρμῆς» μιὰ ψυχολογικὴ ἐρμηνεία: αὐτὴ εἶναι ἓνα ρεῦμα θέλησης ποὺ διασχίζει τὴ ζωὴ κατὰ τὴν ἐξέλιξή της καὶ τὴν καθιστᾷ μιὰ δημιουργὸ ἐξέλιξη. Τέλος ἡ ζωικὴ ὁρμὴ προέρχεται ἀπὸ τὸ Θεό, ἐφόσον ἔχει σ' Αὐτὸν τὴν ἀρχή της.

VI. Οἱ δύο πηγὲς τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας (1932)

Ὁ Bergson ἀναπτύσσει ἐδῶ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ δημιουργικὴ προσπάθεια ποὺ ἐκδηλώνει ἡ ζωὴ εἶναι θεϊκὴ, ἀλλὰ ὄχι ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Αὐτὸ πάντως ποὺ ἔχει σημασία εἶναι ὅτι μέσα στὸν ἄνθρωπο, τὸ φυσικὸ παραμένει κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς μεταβίβασης κάποιων θεσμῶν. Στὴν πραγματικότητα ὑπάρχουν δύο ἠθικὲς: ἡ μία εἶναι κλειστὴ καὶ ἀπορρέει ἀπὸ τὸ φυσικὸ κοινωνικὸ ἔνστικτο· ἡ ἄλλη εἶναι ἀνοικτὴ καὶ ἀποτελεῖ τὸ ξεπέραςμα τῆς πρώτης ἀποβλέποντας στὴν ἀγάπη. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ὁ ὅρος «θρησκεία» ὑποδηλώνει δύο διαφορετικὰ πράγματα: τὸ ἓνα παραπέμπει στὴ μαγεία, ποὺ εἶναι μιὰ συμπεριφορὰ τῆς συνείδησης στερημένη ἀπὸ κάθε προσπάθεια καὶ συνδεδεμένη μὲ τὴ δημιουργικὴ λειτουργία τῶν μύθων καὶ ἡ ἄλλη χαρακτηρίζεται ἀπὸ «τὴ λατρεία τῶν θεῶν, στοὺς ὁποίους ἀπευθυνόμαστε μὲ τὴν προσευχή» (1123/183). Τὰ ἀνώτερα ὡς πρὸς τὴ δυναμικὴ θρησκεία ἄτομα εἶναι οἱ μυστικιστές.

Ὁ Bergson περιγράφει τὴ μυστικιστικὴ ἐμπειρία μὲ ἀκρίβεια: ἐκστατικὴ χαρά, ἀνησυχία ἀπὸ τὴν αἴσθησις ὅτι ἡ ἔνωση μὲ τὸ Θεὸ δὲν εἶναι

πλήρης, μοναξιά και σκοτάδι της ψυχής και τέλος προετοιμασία για την τελική ένωση, κατά την οποία η ψυχή δεν έχει πια όράματα, αλλά είναι ενεργούμενο όσον αφορά το Θεό και ενεργόν ως προς τους ανθρώπους (1170-1172/243-247). 'Από το σημείο αυτό ο μυστικός έρωτας που πλημμυρίζει την ψυχή θα εξαπλωθεί σ' ολόκληρη την ανθρωπότητα, χάρη στις πνευματικές έκεϊνες δυνάμεις που είναι έξίσου έπαληθεύσιμες έμπειρικά με τις φυσικές δυνάμεις. 'Ο Bergson πιστεύει ότι η ανθρωπότητα είναι κυρία του πεπωμένου της, το όποιο συνίσταται στη θεοποίηση του σύμπαντος.

Κεφάλαιο III: Μέθοδος και άλλα σχετικά θέματα

'Ο Bergson δημοσίευσε ένα «λόγο περί μεθόδου» στο τέλος της ζωής του. Πρόκειται για την έκτενη εισαγωγή στη συλλογή *'Η σκέψη και το κινούν* (1934). 'Όταν ο φιλόσοφος μιλάει για τη μέθοδό του την παρουσιάζει ως ένα τρόπο επίλυσης των ψευδών προβλημάτων και θέσης των αληθινών.

'Ακολουθεί μιὰ σειρά άλλων θεμάτων όπως:

I. 'Αρνητικές πλευρές της μεθόδου. II. 'Η ενόραση. III. 'Η δημιουργία ως θαῦμα. IV. 'Η αισιοδοξία και η χαρά. V. Το άτομικόν και το κοινωνικό. VI. 'Η γλώσσα. VII. Τα δύο σώματα, δηλαδή το φυσικό μας σῶμα και η συνείδησή μας, ή οποία περιλαμβάνει όλα όσα αντιλαμβανόμαστε, αποτελώντας κατά κάποιο τρόπο το έξωτερικό σῶμα του ανθρώπου, που βρίσκεται μέσα στα πράγματα (1195/274). VIII. 'Η ψυχή. IX. Το ψυχολογικό άσυνείδητο.

Στο *Συμπέρασμα* τέλος ο συγγραφέας μᾶς μιλάει για τους μεγάλους μαθητές του Bergson (την μερξονική κληρονομιά), όπως ήταν: οί E. le Roy, J. Chevalier, A. Thibaudet, H. Delacroix, J. Baruzi, Vl. Jankelevitch και J. Guilton. Κανένας τους όμως δεν είχε αυτή την έξαιρετική αυστηρότητα όσον αφορά την έσωτερική παρατήρηση, που έφτανε μέχρι τα όρια της αντικειμενικότητας και ή οποία χαρακτήριζε τον Bergson. Μαθητές και συνεχιστές του έργου του Bergson μπορούν ακόμα νά χαρακτηριστούν οί: G. Simmel, L. Brunschvig και G. Bachelard.

Το έργο της παρουσίασης και της ανάλυσης της σκέψης ενός μεγάλου φιλοσόφου μέσα σέ λίγες σελίδες είναι πολύ δύσκολο και απαιτεί μιὰ τεράστια προσπάθεια, κυρίως όταν το βιβλίο άπευθύνεται σ' ένα πλατὺ κοινό. 'Ο Καθηγητής J.-L. Vieillard-Baron, χάρη στη βαθειά γνώση του των μερξονικῶν κειμένων, καθώς και στην ικανότητά του νά εκφράζει τις πιὸ δύσκολες ιδέες μ' ένα τρόπο κατανοητό σέ όλους, πέτυχε νά μᾶς φέρει σέ έπαφή με το πνεῦμα του Bergson, όπως θα το έκανε και ο ίδιος αν ζούσε.

Εὐαγγελία ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ

